

YU ISSN 0027-8084

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXV/4—5

**БЕОГРАД
1982.**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXV (нова серија)

Св. 4—5

САДРЖАЈ

За континуитет у књижевном језику и његовом усавршавању (ЖИ- ВОЈИН СТАНОЈЧИЋ)	183
Морфема <i>-тељ-</i> у савременом српскохрватском језику (СТАНА РИ- СТИЋ)	189
Полисемија и хомонимија у рјечницима савременог српскохрватског језика (МИЛОРАД ДЕШИЋ)	231
О дистрибуцији фонема уз иницијално <i>г</i> у српскохрватском језику (ВАСА ПАВКОВИЋ)	242
О основама <i>мљин-</i> и <i>мљин-</i> (одговор Асиму Пеци) (МИЛАН МОГУШ)	248
Неколико напомена уз претходни чланак проф. М. Могуша (АСИМ ПЕЦО)	254
Поводом неких спорних језичких питања у Енциклопедији Југосла- вије (МИТАР ПЕШИКАН)	265
Језичка култура	
О једном случају употребе предлога <i>с(а)</i> (РАТОМИР ЦВИЈЕТИЋ)	269
О „правилном“ и уобичајеном у књижевном језику (ЈОРДАН МО- ЛОВИЋ)	273
О обради транскрипције кинеских имена у оквиру нормативистич- ких пројеката у БиХ (МИТАР ПЕШИКАН)	280
Регистар	293

ЗА КОНТИНУИТЕТ У КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ И У ЊЕГОВОМ УСАВРШАВАЊУ

Последњих месеци доста се говори о српскохрватском књижевном језику. Исказују се мишљења лингвиста, политичара, новинара, књижевника и других посленика у наукама и култури уопште. Организују се скупови посвећени питањима језичке културе, питањима изучавања језика и језичког нормирања. На њима се уочавају опасности по језик, предлажу мере за неговање језика. И, сигурно је, у томе има много корисног. И било би и више, верујемо, када би неки гласови у свим тим разговорима били гласови рационалније оцене онога што у овој области филологије већ имамо. Јер, ипак — овај књижевни језик, па и сав рад на његовом грађењу и усавршавању, није ни од јуче, ни од данас. А по неким гласовима, и одједном — ничега нема у српској култури што би и налик било на некакав књижевни језик! Одједном — ничега нема у тој култури и науци о језику што би помагало грађење првог инструмента те културе! По тим гласовима — који мада засновани на површним подацима, због помоћи понеког стручњака, зазвуче мање упућеним у српскохрватску филологију и врло ауторитативно — изгледа да се све мора почети ни из чега, да смо опет тамо где су биле генерације пре Вука.

Ово је сигурно крајњи садржај констатација неких људи који су, како изгледа, највише од свих забринути за наш заједнички књижевни језик и за научну и стручну делатност на проучавању тога језика. Па, јесу ли њихове констатације тачне, или су само неумерене? Ако су тачне, онда заиста наша култура у овом, књижевнојезичком, елементу нема са чим ићи ни у заједничке подухвате са другим националним културама са којима има исти, системски једнак уз мале лексичке разлике, књижевни језик, и са којима је, верујемо, једнако и јединствено заинтересована да учествује у грађењу свега што спаја на овом, невеликом, простору. Ако су само неумерене, ако у ономе што постоји виде и истичу само недостатке, поставља се питање чему служе? Да подстакну? Да ангажују „дезангажоване“ у фи-

лологији? — Можда. А можда служе и другим неким циљевима. Ти циљеви могу бити значајни, и могу се истраживати као такви за друге неке теме. Али за ову битније је рећи да као ничим неосноване управо штете оним научно оправданим, и политички племенитим, настојањима која полазе од тога да у нормирању књижевног језика морамо водити рачуна о томе да разлике буду мање (јер је тада „већа узајамна читљивост и с њом узајамност и свих наших култура“), о томе да је потребно координирано пратити језичко стање у свим културним срединама српскохрватског језика, „да не бисмо“ — како је то лепо речено — „без потребе вукли неки потез који би нас узајамно отуђивао“. Штете оним настојањима која, самим тим што су тако формулисана, полазе од тачне чињенице да понешто у области нормирања језика овде постоји. Иначе, зар би се ишта што не постоји могло узајамно приближавати, односно удаљавати?

И, кад смо на томе пољу — нормативистици, а тврди се да главних дела управо ту немамо, дакле, да немамо ни граматикá (па тиме: ни фонологије, ни морфологије, ни синтаксе), ни нормативних речника — биће да такве тврдње немају праве подлоге. И добро је да се таквим тврдњама супротстави и понека тврдња заснована можда и на друкчијем схватању нормативистике, али свакако — и на понеком податку о томе. Не намеравамо, наравно, да овде расправљамо о научним периодизацијама наше нормативистике, то је тема о којој су писане већ и студије у филологији, па ни о дефиницијама српскохрватског књижевног језика и дела која се њиме баве. Не мислимо, такође, ни да они стручњаци који у поменутих констатацијама имају удела не знају за те податке. Само ћемо, због великог броја заинтересованих за језик људи који нису студирали српскохрватски језик, рећи да је рад на нормативистици већ одавно (и пре увођења „једино“ научног термина „стандардни језик“, који уважавамо као и термин „књижевни“) и те како био развијен. И досадашњи лингвисти, истина, можда и „застарелим“, скромним констатацијама у енциклопедијама примећивали су да се „од Вукова времена рад на филологији код Срба посвећује новим правцима: 1818—50. борби за Вуков правопис и народни језик у књижевности, од 1850. до краја XIX в. обрађивању књижевног језика и његових особина“, да се у првом раздобљу јављају Даничићева „Мала српска граматика“, 1850. (доцнији „Облици“ у више издања), његове студије српских акцената (од 1851), његова „Српска синтакса“ (1858), и да је он „својим делима створио школу из које су изишли Стојан Новаковић, Јован Бошковић, П. П. Ђорђевић, Јов. Живановић, Ђ. С. Ђорђевић, Љуб. Стојановић, и, у извесном смислу, истакнути хрватски фи-

лолог *Томислав Маретић*.“ Наводимо управо ова имена јер је готово сваки од њих чинио, у границама могућности тадашње науке о језику, оно што је А. Белић формулисао, на пример, за Ст. Новаковића (1842—1915): „Поред теоријских питања“... дао је „и обраду граматике за средњу школу, после „Српске читанке“ (1870) и „Примера књижевности и језика“ (1877), многобројне граматике и велику „Српску граматику“ у којој је „и целокупна граматика обрађена и њен правописни део“, или што формулише за Јована Бошковића (1834—1892) и Јована Живановића (1841—1916): да су се много трудили „око чистоће и правилности књижевног језика“, или за Т. Маретића, који је „иако Хрват и иде у филологију Хрвата, написао под утицајем Даничића и Вука Велику граматику књижевног језика Вука и Даничића“.

Све је то рад који, бићемо нескромни да се сложимо са мишљењем А. Белића, иде у основе нормативистике и који траје читав век. Да не спомињемо овде остали рад (историју језика, дијалектологију, ономастику, топонластику, терминологију и др.). Треба ли сматрати да њихова дела не говоре о фонолошким системима, о морфологији и синтакси српскохрватског књижевног језика? Говоре, како рекосмо, онако како је развита наука то условљавао, сигурно друкчије него што би слична дела говорила данас, или сутра, али ипак — говоре.

Поновићемо Белићеве речи да је у XIX веку урађено доста на обради савременог књижевног језика, као што ћемо се у потпуности сложити с њим да се отада све то допуњава новом грађом, да „књижевни језик српскохрватски живи као народни дијалекат у делима знатног броја књижевника и научника“, да је, додаћемо, другим речима, то матерњи језик тих књижевника и широких образованих кругова, да су се „развили књижевни језици других писаца (после Вука — прим. Ж. Ст.) који су тај језик даље развили“ и додати да ова епоха, дакле XX век, има овде, најзад, и самог А. Белића, којег удео у нормирању језика (студије, граматике, правописи) врло објективно постоји, као што постоји и удео научника и граматичара који су били његови ученици, а онда и сарадници његови и настављачи најбољих традиција ове средине у науци о српскохрватском језику, па и у нормативистици. Не можемо не споменути међу њима и проф. М. Стевановића, који је, уз своју велику научну активност у филологији, дао и средњошколску граматику, познату генерацијама ученика и студената од 1950-их година наопако, и дело *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма) I и II* (са више издања од 1964, одн. 1969. до сада). А то је сигурно већ

скоро две деценије најкомплетнија наша граматика и нормативни приручник који је дошао после Маретићеве граматике и који је, природно, осавремењен и грађом и методологијом, рађен на језику сразмерно великог броја најбољих писаца из свих средина српскохрватског језичког подручја. То су дела на којима су училе бројне генерације садашњих врских стручњака, професора и наставника, у свим нашим школама, што — по нашем бар схватању и осведочењу — није мали прилог изграђивању језичке културе у овој средини. Јер, ваљда, не треба доказивати да се управо у школи постављају најмасовније и најчвршће основе писмености и развоју култивисаног језичког израза. Не можемо не споменути и његов, и рад других наших филолога на заједничком Правопису од 1960. године, који долази у низу ранијих, нпр. Белић-Боранићевог и др., и којег се углавном сви који пишу и данас придржавају, и то у свим културним срединама (чак и тамо где га на речима не признају, у језичкој пракси његова се правила примењују!), као што не можемо не поменути и рад низа других посленика који су писали и школске граматике, и правописне приручнике, и језичке саветнике, или су писали расправе посвећене питањима књижевног језика и језичке културе у часописима, од којих је бар један од свога оснивања (*Наш језик*) и декларативно, и својом праксом био часопис за питања језичке културе.

Исто се може рећи и о речницима књижевног језика. Зар најновији завршени од њих, да узмемо само један пример, *Речник српскохрватскога књижевног језика* МС у шест књига није и нормативни речник, поред тога што је дескриптиван? По нашем мишљењу — јесте у многим својим елементима, то јест нормативан је као и сваки други речник који уз дефиницију значења речи даје и примере из језика писаца XIX и XX века са целог српскохрватског језичког подручја, ознаке о томе да ли је реч дијалектизам, архаизам, варваризам, одн. друге податке потребне културном читаоцу који у њему тражи савета. Или зар радови на обради појединих питања из савременог језика и језика писаца XIX и XX века, које објављују већ деценијама сарадници и наставници београдског Филолошког факултета и Института за српскохрватски језик, новосадског Филозофског факултета и Института за језик, одн. сарадници других таквих и сличних установа и школа у СР Србији, — нису делатност која у великој мери омогућује развој досадашњих достигнућа и у области нормативистике? Мислимо да они то јесу. И они могу добро послужити у корисним и нужним, али — како је то добро речено — врло опрезним нормативним захватима. Исто као и знања из других језичких дисциплина везаних за српскохрватски језик, оних о којима се сви подаци могу наћи

у свим стручним библиографијама (па и у библиографији у свету одавно познатог *Јужнословенског филолога*, који излази већ више деценија овде, у Београду), и о којима овде не говоримо управо због тежишног питања: имамо ли или немамо нормативистику и рад на њој? У одговору на то питање рекли бисмо: имамо, и штавице имали смо је толико да је нормативистика у понеком погледу и оптерећивала многи од приступа језику који би захтевао и чистије форме дескрипције, или, с друге стране, чистије форме научне индукције. Не мислимо, ипак, да је то била штета, јер бављење књижевним језиком који је релативно скоро настао (у односу на неке друге књижевне језике) и који се тако брзо развијао било је, рекли бисмо, дуг посленика готово свих дисциплина науке о српскохрватском језику томе језику. Не мислимо, наравно, ни да на њима треба зауставити развој нормативистике. Сваки од прилога у њој, уосталом, понешто је мењао, осавременјивао затечено, па и замењивао у оквирима целовитог система. То треба да буде принцип и будућих нових прилога у тој области. А кад је реч о оцени њиховој, рећи ћемо да, природно, нико ни од кога не тражи да о радовима свих тих, и других, посленика има било добро, било лоше мишљење. Али — свакако се може знати да они постоје и да нису ишчезли без трага ни у науци о српскохрватском језику, ни у нашој култури.

Као што се не можемо сложити са извесним сугестијама да наше садашње нормативне граматике нису то, тј. нормативне, зато што су рађене, наравно, и на језику културе уопште, али пре свега на језику наших најбољих књижевника (најзад, нормативна граматика није уџбеник датог језика за странце!), тако се исто не можемо сложити са сугестијама које иду за брисањем континуитета наше нормативне делатности. Не знамо ни један једини модерни европски књижевни језик (или „стандардни“ — ако желимо бити искључивији од оних који за своје такве језике напоредо употребљавају, рецимо, и „literary language“ и „standard literary“, и који разлике у терминологији не узимају као међусобни *casus belli* у научним дискусијама) који се одрекао језика писаца оних векова у којима је као књижевни језик настао. А ти векови за неке од тих језика долазе и много пре XIX века, откада тече историја модерног српскохрватског књижевног језика. Исто тако, не знамо ниједну граматiku ни речник тих језика који не би узимали у обзир правила утврђивана у њиховим претходницима. Неговање континуитета у књижевног језику и у његовом нормирању, ми бар тако мислимо, један је од првих услова постојања таквог језика, па и рада на његовом нормирању. А како је сâм принцип српскохрватског књижевног језика крајње демократичан (од самог почетка његовог он је заснован на народном језику врло широке

основне дијалекатске базе) одржавање његовога континуитета није у супротности са развојем, не значи окамењивање, непроменљивост. И основица његова историјски се мења, развија. Много је сада сложенији „народ“, па је и његов језик сложенији сада него што је био у Вуково време, али однос књижевног језика према основи остаје исти. И добро је речено — нема потребе за новим Вуком, који би, дакле, мењао однос књижевног језика према основици, другим речима: уводио неки нови књижевни језик. Потребан је многострук, свакодневни рад на праћењу новог, на формулисању новог и на опрезном кориговању досадашњих, и садашњих, правила књижевног језика и детаља у њему. Већ и сама, веома тачна, констатација да имамо књижевни језик који је у свим срединама једнаке фонолошке, морфолошке и синтаксичке структуре у контексту несумњиве дијалекатске развојености, мислимо бар, не може значити ништа друго до да је извесна нормативистичка делатност тај језик морала и формулисати, дакле, да та делатност и постоји. Отуда — неће бити да ми баш никаквих резултата те делатности сада, и овде, немамо. А управо за њен даљи развој добро би било и да је на конструктиван начин, критички у пуној мери, узимамо у обзир.

Ж. Станојчић